

ЗМІСТ

Передмова	6
-----------------	---

Представники педагогічної думки епохи Київської України-Русі

IX–XIII ст.	7
Перший митрополит Київський Іларіон	7
Літописець Нестор	7
Мислитель Климент Смолятич	8
Мислитель Кирило Туровський	8
Культурний діяч та просвітитель Іоанн	9
Мислитель Данило Заточник	9
Князь Володимир Мономах	9
Слов'янські вчителі Кирило та Мефодій	11

Представники педагогічної думки України XIV–XV ст.

Павло Русин (бл. 1470–1517)	13
Юрій Котермак (бл. 1450–1494)	14

Представники педагогічної думки епохи українського ренесансу (XVI–XVIII ст.)

Іван Федоров (1525–1583)	16
Герасим Смотрицький	16
Іван Вишенський	17
Стефан та Лаврентій Зизанії	19
Кирило Ставровецький	21
Максим (Мелетій) Герасимович Смотрицький (1572–1633)	22
Єпіфаній Славинецький (?–1675)	23
Симеон Полоцький (1629–1680)	24
Павло Попович-Гученський	26
Данило Туптало (1651–1709)	29
Єлизавета Гулевич	31
Князь Костянтин Острозький	34
Іов Борецький	36
Памво Беринда	37
Петро Могила	38
Іван Семенович Орлай (1770–1829)	40
Григорій Савович Сковорода (1722–1794)	41
Яків Павлович Козельський (бл. 1728–1794)	46
Василь Васильович Капніст (1758–1823)	48
Іван Петрович Котляревський (1769–1838)	48
Ілля Федорович Тимківський (1773–1853)	49
Василь Назарович Каразін (1773–1842)	49
Павло Павлович Білецький-Носенко (1774–1858)	50

Представники педагогічної думки XIX ст.	52
Йосиф Левицький (1801–1860)	52
Іван Андрійович Ставровський (1802–1878)	52
Олександр Васильович Духнович (1803–1865)	53
Михайло Олександрович Максимович (1804–1873)	60
Микола Іванович Пирогов (1810–1881)	61
Тарас Григорович Шевченко (1814–1861)	64
Михайло Андрійович Тулов (1814–1882)	66
«Руська трійця»	69
Микола Іванович Костомаров (1817–1885)	70
Олександр Іванович Павлович (1819–1900)	73
Леонід Іванович Глібов (1827–1893)	73
Пантелеймон Олександрович Куліш (1819–1897)	76
Костянтин Дмитрович Ушинський (1824–1870)	79
Олександр Васильович Белявський (бл. 1832–1901)	93
Микола Олександрович Корф (1834–1883)	96
Юрій Адальбертович Федькович (1834–1888)	100
Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895)	102
Анатоль Вахнянин (1841–1903)	105

Представники педагогічної думки другої половини XIX –

початку XX ст.	109
Христина Данилівна Алчевська (1841–1920)	109
Сергій Іринейович Миропольський (1842–1907)	114
Яків Павлович Новицький (1847–1925)	122
Олександр Барвінський (1847–1926)	123
Михайло Ромулович Завадський (1848–1926)	126
Степан Михайлович Ковалів (1848–1920)	129
Володимир Павлович Науменко (1852–1919)	129
Тимофій Григорович Лубенець (1855–1936)	133
Микола Олександрович Каришев (1855–1905)	136
Іван Якович Франко (1856–1916)	137
Михайло Іванович Демков (1859–1939)	141
Борис Дмитрович Грінченко (1863–1901)	152
Павло Арсенович Грабовський (1864–1902)	154
Микола Миколайович Аркас (1852–1959)	155
Михайло Михайлович Коцюбинський (1864–1913)	157
Михайло Сергійович Грушевський (1866–1934)	160
Леся Українка (1871–1913)	163
Василь Стефаник (1871–1936)	167
Степан Андрійович Ананьїн (1874–1942)	169
Петро Пилипович Бузук (1879–1923)	170
Степан Васильович Васильченко (1879–1932)	171

Освітні діячі періоду УНР	174
Софія Федорівна Русова (1856–1940)	174
Яків Чепіга (1875–1938)	180
Спиридон Феодосійович Черкасенко (1876–1940)	185
Володимир Кирилович Винниченко (1880–1951)	192
Іван Іванович Огієнко (1882–1972)	194

Представники педагогічної думки 1918–1939 рр.	196
Антон Степанович Синявський (1866–1951)	196
Микола Скрипник (1872–1933)	200
Августин Волошин (1874–1945)	203
Олександр Музиченко (1875–1940)	208
Ян Ряппо (1880–1958)	212
Марія Олександрівна Ленерт (Підгірянка) (1881–1969)	215
Олександр Залужний (1886–1941)	216
Антон Семенович Макаренко (1888–1939)	220
Іван Соколянський (1889–1960)	231
Григорій Гринько (1890–1938)	235
Олександр Шумський (1890–1946)	238
Яскраві особистості педагогіки радянської доби	242
Сава Христофорович Чавдаров (1892–1962)	242
Степан Андрійович Литвинов (1898–1982)	244
Григорій Силович Костюк (1899–1982)	245
Микола Павлович Ніжинський (1905–1985)	246
Іван Омелянович Синиця (1910–1976)	247
Андрій Данилович Бондар (1913–1983)	248
Василь Олександрович Сухомлинський (1918–1970)	249
Список літератури	263

ПЕРЕДМОВА

Історія науки не може
обмежитися розвитком ідей –
рівною мірою вона повинна
торкатися живих людей, з їхніми
особливостями, талантами,
залежністю від соціальних
умов, країни, епохи.

С.І. Вавилов

Посібник «Історія педагогіки України в особах» розрахований на студентів-заочників педагогічного університету. Головна мета посібника – показати студентам динаміку педагогічної думки відповідно до історичних періодів, передбачених структурою та тематикою програми з історії педагогіки для гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів, затвердженої комісією з педагогіки 01.03.1993.

З давніх-давен людство стверджувало думку про необхідність збереження, вивчення та популяризації досягнень історії людства, зокрема історії виховання та освіти. Без історії немає теорії, а без теорії немає і не може бути розвитку педагогічної практики.

У посібнику можна простежити розвиток педагогічної думки в Україні періоду Київської Русі, епохи українського Відродження (XVI – перша половина XVIII ст.), головні тенденції розвитку педагогічної думки України в XIX – на початку XX ст., у період української революції, у 1920–30-ті та 1940–80-ті роки.

Посібник дає уявлення про прогресивні пошуки педагогів минулого, допомагає осмислити те, що ми вважаємо нашим духовним багатством, творчо використовувати найбільш раціональні, випробувані часом педагогічні думки, збагачувати арсенал педагогічних ідей сучасної національної школи; знайомить з ідеями найбільш відомих діячів педагогічної ниви України.

Не претендуючи на вичерпну інформацію про розвиток української педагогічної думки, посібник дає студентам конкретне уявлення про те, наскільки був широким і різноплановим динамізм педагогічних інтересів і прагнень представників вітчизняної педагогіки.

Представники педагогічної думки епохи Київської України-Русі IX–XIII ст.

Перший митрополит Київський Іларіон

Найдавнішим твором педагогічного спрямування є «Слово про закон і благодать» Іларіона, написане між 1037 і 1050 рр. У ньому обґрунтовано право Русі на самостійний державний розвиток, високо оцінена освітня політика князів Володимира і Ярослава. Виховним ідеалом для русинів Іларіон вважав підготовку молодого покоління до захисту рідної землі. Вихованню молоді на героїчних традиціях він надавав загальнодержавного значення. Як виразник передових поглядів Іларіон у «Слові» не підтримував візантійської ідеї виховання в дусі аскетизму, а захищав принцип активної діяльності у формуванні особистості.

Співавтор «Статуту» Ярослава Іларіон обґрунтував у цьому творі шкідливість для потомства шлюбів між близькими родичами, необхідність пильного догляду за немовлятами, покарання за грубе ставлення до матері. Багато статей «Статуту» спрямовано на захист гідності жінки, охорону жінки-матері, юридичний захист дітей, попередження сирітства, підвищення відповідальності батьків за нормальні відносини в сім'ї, за виховання дитини. У своєму «Слові» Іларіон прославляє руську землю, висуває тезу рівності народів, вільного розвитку держав, возвеличує цінну істини, освіти та книжкової мудрості.

Літописець Нестор

Літописець Нестор залишив помітний слід в історії давньоруської педагогічної думки. Як прихильник концепції монастирського виховання, він підпорядковував їй весь зміст «Житія Феодосія Печерського».

Зміст монастирського виховання зводився до формування учнів покори, терпіння, відмови від радощів земного життя.

Досягалося це запровадженням постів, молитов, фанатичним самообмеженням. У своєму творі він не дотримувався християнської трафаретності й реалістично відображав такі риси вельмож, як жорстокість, зневажання загальнолюдських моральних норм. Нестору належить ідея виховання молодого покоління в дусі єдності слов'янських народів. Він був першим істориком руської школи. Його повість «Сказання про Бориса та Гліба» відіграла значну роль у патріотичному вихованні молоді не тільки Русі, а й сусідніх слов'янських країн.

«Повістю минулих літ» він заклав основи вітчизняної історичної науки. Його твір – глибоке джерело патріотичного виховання молоді.

Це перша своєрідна енциклопедія педагогічної думки Київської Русі, в якій поєднано народне й офіційне уявлення про сімейне виховання дітей, підлітків, юнаків; про навчання і освіту підростаючого покоління; формування рис менталітету українського народу. Автор засуджує зло і славить добро, стверджує гуманістичні основи виховання, добрі починання і почуття; закладає основи виховання любові до рідної землі, готовності до її захисту. Провідною в літописі «Повість минулих літ» є релігійна концепція людини і світу.

Мислитель Климент Смолятич

Мислитель XII ст. Климент Смолятич у своєму творі «Послання просвітеру Фомі» уперше в історії педагогічної думки Київської Русі викладає ідеї про примат розуму над почуттями, закликає до пізнання явищ за допомогою істинного знання, пробудження здорового скептицизму.

Мислитель Кирило Туровський

Кирило Туровський розробляв концепцію про пізнання і виховання шляхом розвитку розумових сил людини. На ґрунті єдності «тілесної» і «духовної» сторін особистості він піддав критиці недоліки в практиці виховання і конкретизував релігійно-моральну програму формування особистості. Основні його твердження: людина не народжується ні доброю, ні злою; тією чи іншою вона стає завдяки наявності в душі добрих або злих начал, які переважають у її життєвих діяннях; людині властива сила волі, і, дотримуючись вимог християнської моралі, вона

може здійснювати вчинки, що ведуть до добра; моральна поведінка залежить від розуму особистості, важливим засобом розвитку якого є книжне вчення.

Культурний діяч та просвітитель Іоанн

У своєму творі «Слово» Іоанн показує роль книжного вчення у формуванні особистості. Він зазначає, що віра – не єдиний критерій вихованості людини: благочестивим слід вважати і того, хто творить корисні справи, робить благо ближньому. Позитивні якості особистості, на думку Іоанна, не одержує від природи в готовому вигляді, вони є результатом виховання, наполегливої роботи над самовдосконаленням. Головним засобом самовдосконалення є книга. Вона для людини – це те, що зброя для воїна, вітрила для корабля.

Мислитель Данило Заточник

Данило Заточник творчо розвивав педагогічні думки Кирила Туровського. У своєму творі «Моління» він писав: «...и начнем бить в серебряные органы в свидетельство мудрости». Виховання він розглядав як «удары в бубны», що викликають «душевнополезные помыслы».

Сюжет «Моління» пронизує гімн розуму, мудрості. Данило Заточник стверджував, що джерелом людської мудрості є освіта. Розум і освіта – це основні показники гідності людини, її професійних якостей. Данило Заточник заперечував абсолютну залежність людини від бога. Він доводив, що тільки завдяки навчанню і власній ініціативі, силі розуму людина може стати творцем своєї долі. Він радив оточувати себе мудрими людьми та слухати їхні поради, творити добро ближнім. Уперше висловив думку про систематичність і послідовність навчання.

Князь Володимир Мономах

Вищим досягненням педагогічної думки Київської Русі є «Повчання дітям» Володимира Мономаха. У «Повчанні» уперше викладені глибокі думки про зв'язок навчання і виховання, про роль досвіду і прикладу старших у становленні особистості дитини, про значення активної діяльності в процесі формування дитини як особистості, про виховання моральної поведінки.

У давньоруській книжності виховання і навчання розглядалися в аспекті «пізнання волі Божої». Мономах уперше обґрунтував необхідність зв'язку освіти з потребами життя особистості та її діяльності. При цьому звернув особливу увагу на необхідність розвитку в дітей ініціативи і працелюбності. Працю він вважав основою успіхів і честі людини.

Щоб викликати в дітей інтерес до постійного «ділання», Мономах свої настанови ілюструє власними прикладами про ризиковані лови на диких звірів, ратні походи, господарські турботи. Він обґрунтовує думку про те, що праця є основним засобом запобігання лінощам у дітей.

Чільне місце у «Повчанні» відведено роз'ясненню значення виховного впливу на дітей особистого прикладу старших. Діти, спостерігаючи дії і вчинки старших, краще засвоюють моральні норми і правила поведінки, більш активно сприймають досвід старших. Найбільш впливає на дітей приклад батьків.

Розкриваючи питання морального виховання, Мономах значне місце відводить привчанню дітей до дотримання загальнолюдських моральних норм, які він вважав орієнтирами особистого і суспільного життя, повинуватися старшим, поважати рівних і молодших, приносити користь іншим, додержувати слова, не ображати слабих, не лінуватися, співчувати в горі іншому, ставитися щиросердно до оточуючих, уміти долати в собі гнів, творити добро, не робити зла та ін. Ці норми є критерієм вихованості людини.

Мономах дає роздуми про виховання відносин між людьми. Особливого значення він надавав благодійності, піклуванню про старців, сиріт та убогих: «Ни правого, ни виноватого не убивайте и не повелевайте убить его; то не губите никакой христианской души».

Православній ідеології Мономах протиставив красу земного життя, красу природи, красу людини, її діяльність. Краса природи – це джерело доброго настрою, припливу сил і задоволення.

Особливе місце Мономах відводить вихованню почуття обов'язку, захисту вітчизни, стійкості у боротьбі з ворогами.

Досі не втратили і, мабуть, ніколи не втратять загальнолюдського значення моральні заповіді для молоді, які даються в «Повчанні»: не забувати убогих, не дозволяти сильним губити людину, не дозволяти собі лінощів, уникати пияцтва і розпусти, в яких гинуть і тіло, і душа, пам'ятати про хворих.

У наказі князя – вирок людському неробству, гімн працьовитості: «Пусть не застанет вас солнце в постели».

Важливою рисою стратегії навчання Володимира Мономаха є визнання авторитету наставника – пестуна, батька, вчителя.